

NĚKOLIK POZNÁMEK K MOŽNOSTEM STUDIA ROZSAHU VRCHNOSTENSKÉHO HOSPODAŘENÍ ČESKÝCH KRÁLOVSKÝCH MĚST V 18. STOLETÍ (SUŠICKÝ PŘÍKLAD)¹

Jan Lhoták

Pozornost, kterou česká historiografie věnovala hospodářství a hospodaření královských měst v raném novověku, se dosud soustřeďovala především na ty tematické okruhy, které pro městské prostředí byly více méně typické. Vznikly tak souhrnné práce věnované řemeslné výrobě, měšťanskému pivovarnictví či obchodu včetně jeho profilujících odvětví (sůl, obilí). Fakt, že většina královských měst vlastnila velkostatky, badatelé považovali v zásadě za samozřejmý a více méně ho přehlíželi. Pokud jim přece jen stál za povšimnutí, spokojili se se zmapováním územního rozsahu příslušných panství.² Města ovšem kromě pasivního výběru feudální renty („pevných činží“) své velkostatky aktivně režijně obhospodařovala a nelišila se v tomto přístupu nijak od svého hlavního ekonomického konkurenta – šlechty. Urození sice s režijním hospodařením začali dříve a v rozsahu podstatně velkorysejším, přesto však v intencích, které se posléze uplatňovaly rovněž na městských velkostatech: již ve druhé polovině 15. století některá města budovala rybníky, v 16. století přibýlo vrchnostenské pivovarnictví, dvorová výroba, případně specializovaná odvětví (železářství). Možnost vzájemného srovnání je kromě jen stěží představitelného objemu pramenů komplikována především různorodostí dochovaného materiálu, lišícího se v podstatě od vrchnosti k vrchnosti a obsahově mnohdy jen částečně příbuzného. Ani v rámci jednotlivých stavů – v našem případě zeměpanských měst – nelze mluvit o uniformitě příslušných diplomatických kategorií vrchnostenských regist-

¹ Příspěvek vznikl jako dílčí výstup interního grantového systému ZČU, část POSTDOC 2016.

² Pojem městský velkostatek do literatury zavedl ČECHURA, Jaroslav: *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*. Jihočeský sborník historický, 54, 1985, s. 161–171. V obecnějším pohledu Týž: *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften* (= Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 39). Stuttgart – Jena – New York 1994. Pro raný novověk mají zakladatelský význam klasické práce SLAVÍKA, Františka Augustina: *Panství kutnohorské*. Kutná Hora 1882; Týž: *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*. Tábor 1884. Analyticky plzeňské dvorové hospodaření zachytil v rámci širěji koncipované analýzy ZEMAN, Adolf: *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)* (= Prameny a příspěvky k dějinám města Plzně 7). Plzeň 1947, zvl. s. 94–119.

ratur. Vedle toho mají relevantní prameny různou dataci, čímž je případná komparace jinak srovnatelného materiálu opět ztížena. Teprve pro 18. století je k dispozici pramen, který všechna tato úskalí překonává: olbřímí archivní fond Národního archivu, Tereziánský katastr.³ Masa informací a materie v něm obsažených poznatků nedovolují ani v digitálním věku zpřístupnit ho v celé jeho šíři formou edice. Již téměř půlstoletí však máme dispozici sumář větší části jeho údajů, jenž na první pohled uspokojuje všechny zvědavé badatele a nabízí přehlednou formou veškeré podstatné informace.⁴ Využití tohoto sumáře se však již od doby jeho vzniku jeví jako problematické⁵ a nekritické přejímání údajů z něj může vést k podstatně zkresleným závěrům a dezinterpretacím. Tuto diskutabilnost spatřuji ve dvou úrovních – jednak ve vypovídací hodnotě samotného tereziánského katastru, jednak ve způsobu zpracování sumáře. Nemá smysl zde na všechna možná úskalí a limity upozorňovat a sumarizovat je, soustředím se pouze na jeden konkrétní problém a jeho demonstrování na konkrétním případě.

Středem naší pozornosti bude Sušice, královské město na pomezí jižních a západních Čech. Nalistováním příslušných stran vydaného sumáře⁶ a s přehlédnutím jistých potíží s časovým zařazením jednotlivých hodnot zjišťujeme, že Sušice hospodařila na 378,75 strychu dominikálních polí, soustředěných u tří poplužních dvorů – Vrabčova, Roku a městského dvora přímo v intravilánu města. Kromě toho se dozvídáme ještě o 194,75 strychu polí (117,5 + 77,25) sehnaneho rustikálu, u něhož jsme ovšem na pochybách, jak přesně s ním bylo nakládáno. A konečně tu jsou in margine uvedeny čtyři fiskální (= svobodnické) dvory, jejichž charakter není opět vůbec rozveden. Interpretací těchto údajů tak dospíváme k apriornímu závěru, že sušické dvorové hospodaření se omezovalo na tři dvory s průměrnou rozlohou jednoho 126 strychů a s otazníkem nad dalšími bezmála dvěma sty strychů sehnaneho

³ Klasicky PEKAŘ, Josef: *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*. Praha 1932. Srov. ještě HRADECKÝ, Emil: *Tereziánský katastr. Rozbor fondu*, Sborník archivních prací, 6, 1956, s. 105–135. Údaje z fondu pro charakteristiku poddanských poměrů vytěžil CHALUPA, Aleš: *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea, 23, 1969, č. 4–5.

⁴ CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLÍČEK, Josef – RAJTORAL, František (ed.): *Tereziánský katastr. Rustikál*, svazek 1–2. Praha 1964–1966; BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁNOVÁ, Eliška – LIŠKOVÁ, Marie – RAJTORAL, František (ed.): *Tereziánský katastr český*. Svazek 3, *Dominikál*. Praha 1970.

⁵ Srov. např. NOVOTNÝ, Jan: *Nad prvním svazkem edice „Tereziánského katastru českého“*. Československý časopis historický (dále jen ČsČH), 13, 1965, s. 540–543; MAUR, Eduard in: *Příspěvky k historické demografii Čech 17.–18. století* (= Acta Universitatis Carolinae, Philologica et historica), 3, 1972, Studia historica VIII). Praha 1972, s. 127–130.

⁶ BURDOVÁ, P. – CULKOVÁ, D. – ČÁNOVÁ, E. – LIŠKOVÁ, M. – RAJTORAL, F. (ed.): c. d., s. 380–381.

rustikálu. Historická skutečnost ovšem leží poněkud jinde a bez soustavnější analýzy dalších pramenů včetně elaborátů tereziánského katastru je téměř nemožné ji alespoň v uspokojivé formě rekonstruovat. Široký rozsah tématu nedovoluje ani u konkrétní lokality věnovat se všem podstatným aspektům. Pro ilustraci jsem zvolil toliko jeden, pro jakékoli uvažování ovšem zásadní: rozloha dvorového půdního fondu.

Velkostatek města Sušice měl v okamžiku zahájení prací na tereziánském katastru za sebou bezmála třísetletou existenci, přičemž poplužní dvory byly v zásadě jeho nejmladší a ještě v době vzniku katastru stále se dotvářející složkou.⁷ Budeme-li postupovat chronologicky, nejdříve prameny informují o fungování **Špitálského dvora**, nacházejícího se za městskými hradbami na Dolejším Předměstí. Poprvé je uváděn již jako zavedený v roce 1565. Nejpravděpodobněji v poslední čtvrtině 16. století se k němu připojil dvůr na **Roku**, při němž fungoval ovčín. Třetí dvůr město získalo zakoupením vsi **Bohdašice** v roce 1615. Čtvrtý již byl produktem neklidných let třicetileté války: vznikl na troskách vojáků zpustošených dvou selských usedlostí v **Dobříšíně**. Ve stejné době se poplužní dvůr zřídil ve **Vrabcově**, jenž byl až do roku 1603 svobodnickou usedlostí evidovanou v deskách zemských i dvorských. Stejného původu možná byl i **Červený dvůr**, v berní rule zachycený jako běžná poddanská usedlost a teprve v poslední čtvrtině 17. století získaný městskou obcí. Nezpochybnitelně svobodnický charakter naproti tomu měly původně **Divišov**, zakoupený městem v roce 1659, a **Hartmani-ce**, nalézající se v intravilánu stejnojmenného městečka a nabyté Sušickými v roce 1667. Takto načrtnutá síť sušických poplužních dvorů se do počátku 18. století ještě transformovala – dobříšinský dvůr opět nabyl charakteru rustikální poddanské usedlosti, Bohdašice v roce 1711 z důvodu finanční tísně městská obec prodala a naopak o 17 let později zakoupila (jistě jako kompenzaci) svobodnickou usedlost v **Malé Chmelné**. Tímto ziskem se v roce 1728 sušická dvorová soustava definitivně uzavřela, aby se po 50 letech stala hlavním aktérem raabizační reformy, která iniciovala parcelaci dominikálu na všech komorních a exjezuitských statcích v habsburské monarchii.

Již jen v nejnutnější zkratce nastíněný vývoj soustavy sušických poplužních dvorů stírá předchozí poučení z editovaného sumáře a dává tušit, že skutečný počet dvorů od začátku 18. století neklesl pod sedm. Současně se ukazuje, jak významný konstituující faktor v budování dvorového hospodaření města Sušice představovaly svobodnické usedlosti. Zpravení jsme bez-

⁷ Podrobně se genezi velkostatku města Sušice věnuji ve své monografii *Město Sušice a jeho poddaní* (v tisku). Dílčím způsobem poslouží GABRIEL, Josef Ambrož: *Královské město Sušice a jeho okolí*. Praha 1868.

pečně o čtyřech, pátý zůstává s otazníkem. Půda svobodníků přitom byla započítávána mezi rustikál,⁸ takže na první pohled nevznikala tendence zahrnovat ji do výčtu dvorového hospodářství.

Předjeme nyní k otázce rozlohy dvorového půdního fondu, klíčové pro jakékoli další a zevrubnější studium dvorového hospodaření. Na pomyslném počátku naší pramenné výbavy paradoxně stojí právě tereziánský katastr, neboť se z provenience sušické vrchnostenské kanceláře 17. století, žel, žádné souhrnné relace a číselná vyjádření nedochovaly. Součástí první fáze prací na novém katastru bylo hned na jejich počátku v roce 1713 vyhotovení vrchnostenské fase přímo vrchností a následně v roce 1734 její revize (dobovou terminologií revizitace).⁹ De facto stejné „curriculum vitae“ měl v návaznosti na fasi katastr dominikální, tzv. exaequatorium dominicale, vypracované roce 1749 a kvůli námitkám ze strany vrchností v roce 1756 aktualizované.¹⁰ Kromě těchto čísel vzniklých iniciativou shora se pro první polovinu 18. století dochoval rovněž elaborát z dílny samotné sušické vrchnostenské kanceláře a určený nepochybně hlavně pro její vnitřní potřebu. Nese letopočet 1740.¹¹ Přestože v ní uváděná čísla budí částečné podezření, neboť jsou zaočkrouhlena na celé desítky, představují ojedinělý zdroj informací bez obdoby.

Údaje všech pěti elaborátů lze shrnout do následujícího přehledu. Sledují jen ornou půdu, jejíž rozloha má svůj význam pro výpočty dalších důležitých ukazatelů nejen u výroby rostlinné (zrnování, hektarové výnosy obilnin), ale také živočišné (kupř. počet kusů na výměru orné půdy).

⁸ PEKAŘ, J.: *c. d.*, s. 107.

⁹ Národní archiv (dále jen NA), Tereziánský katastr, kart. 717, inv. č. 2363. Revizitace neprovedla přeměření půdy u všech dvorů (chybí Rok, Vrabcov). Malá Chmelná (v okamžiku vzniku vrchnostenské fase ještě nikoli v majetku sušické obce) prodělala revizitaci již v roce 1721.

¹⁰ Oba elaboráty uloženy in: NA, Exaequatorium dominicale, kart. 92, inv. č. 905.

¹¹ Státní okresní archiv Klatovy, Archiv města Sušice, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejnův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possedíruje*“.

Tab. 1: Rozloha orné půdy při poplužních dvorech města Sušice podle pramenů z let 1713–1756 (ve výsevkových stryších pražské míry)

	1713–1714	1734	1740	1749	1756
<i>Špitálský dvůr</i>	189	154	150	160,25	160,25
<i>Malá Chmelná</i>	121,25	140	121,25	121,25	
<i>Rok</i>	146,5	?	200	150,5	228,25
<i>Vrabcov</i>	77,5	?	120	67,5	106,5
<i>Divišov</i>	62	94,5	100	97,5	97,5
<i>Červený dvůr</i>	85	75,25	130	77,25	77,25
<i>Hartmanice</i>	52,5	65,25	40	65,25	65,25
Σ	612,5	507,25	880	739,5	856,25

Poznámka: Do všech hodnot je započtena výměra lad a porostlin. U Malé Chmelné se hodnota 121,25 strychu se kvůli dřívějšímu provedení vizitace vztahuje již k roku 1721.

Shromážděné hodnoty vykreslují obraz diametrálně odlišný od údajů předkládaných vydaným sumářem. Dostáváme se totiž rázem k hodnotám bezmála dvojnásobným, načež počtem dvorů by se sušické městské panství dokonce posunulo mezi ta nadprůměrná. Vedle velkých panství českobudějovického a kutnohorského s více než 10 dvory kupř. Plzeň v této době obhospodařovala dvorů devět,¹² Staré Město pražské šest,¹³ Sušici nejbližší Klatovy rovněž šest¹⁴ a např. Beroun pouze jediný. V dané situaci ovšem nešlo ani tak o počet dvorů jako o rozlohu k nim přiměřené orné půdy. Ukázat to lze na plzeňských dvorech: disponovaly 3681 strychy orné půdy, což odpovídá průměru 409 strychů na jeden dvůr, zatímco u Sušice i při počítání s nejvyššími známými hodnotami vychází jen něco přes 120 strychů. V porovnání s obvyklou velikostí poplužního dvora v Čechách šlo o výměru podstatně podprůměrnou: celozemský průměr činil 334 strychů, v rámci Prácheňského

¹² ZEMAN, A.: c. d., s. 96. Naproti tomu KUDĚLA, Jiří: *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století* (dále jen *Raabův robotně aboliční systém*). Praha 1982 (nepublikovaná magisterská diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK), s. 44 hovoří o 10 dvorech.

¹³ KUDĚLA, Jiří: *Zavádění Raabova robotně aboličního systému na panství Starého Města pražského*. In: HOJDA, Zdeněk – PEŠEK, Jiří – ZILYNSKÁ, Blanka (rds.): *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*. Praha 1992, s. 263–269 (zde s. 264).

¹⁴ PETERS, Karel: *Raabova reforma na klatovském panství*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 55, 1947, s. 36–53 (zde s. 44).

kraje potom 274 strychů.¹⁵ Velmi zajímavé je přitom jisté zjištění, že z 856,25 strychu půdy v roce 1756 bylo jen 377,5 dominikálních a že tudíž podíl rustikálu v dvorovém hospodaření Sušice dokonce převažoval. Opět tu promlouvá vliv čtyř svobodství, která se zdaňovala jako běžný rustikál.

Kolísavost ve výsevkové míře u jednotlivých dvorů je na první pohled značná, ne ovšem v dobovém kontextu neobvyklá.¹⁶ V našich úvahách raději postupme dále, a to k převodu údajů ve strýchích na jednotky metrické soustavy. Nabízí se nejprve využít dobově obecně užívaného vztahu, totiž že se jeden výsevkový strych rovnal 792 čtverečním sáhům (varianta 1). Postupovat lze ovšem i sofistikovaněji se znalostí poučky o různém způsobu setí podle bonity půdy. Použijeme pro to rozdíl mezi výsevkovým a plošným (= 0,285 ha) strychem tak, že využijeme znalosti jejich vzájemného poměru v revizitaci tereziánského katastru z roku 1734 (varianta 2).¹⁷ Vycházejí nám následující hodnoty:

	varianta 1		varianta 2	
	1740	1756	1740	1756
<i>Špitálský dvůr</i>	42,73	45,65	42,75	45,7
<i>Rok</i>	56,97	65,02	71,8	82
<i>Vrabcov</i>	34,18	30,34	43,1	38,2
<i>Červený dvůr</i>	37,03	22,0	42,6	25,3
<i>Divišov</i>	28,48	27,77	28,5	27,8
<i>Hartmanice</i>	11,39	18,59	19,6	32
<i>Malá Chmelná</i>	39,88	34,54	50,3	43,5
Σ ha	250,66	243,91	298,65	294,5

¹⁵ CHALUPA, A.: c. d., s. 318.

¹⁶ KUDÉLA, J.: *Raabův robotně aboliční systém*, s. 45, konstatuje totéž pro Plzeň.

¹⁷ Pro přepočet byly použity následující čísla a poměry. Pro rok 1740: **Špitálský dvůr** 150 strychů, 1:1; **Rok** 200 strychů, 1:1,26; **Vrabcov** 120 strychů, 1:1,26; **Divišov** 100 strychů, 1:1; **Červené Dvorce** 130 strychů, 1:1,13; **Malá Chmelná** 140 strychů, 1:1,26; **Hartmanice** 40 strychů, 1:1,72. Celková rozloha 298,65 ha.

Rok 1756: **Špitálský dvůr** 160,25 strychů, 1:1; **Rok** 228,25 strychů, 1:1,26; **Vrabcov** 106,5 strychů, 1:1,26; **Divišov** 97,5 strychů, 1:1; **Červené Dvorce** 77,25 strychů, 1:1,13; **Malá Chmelná** 121,25 strychů, 1:1,26; **Hartmanice** 65,25 strychů, 1:1,72. Celková rozloha 294,5 ha.

Převod na hektary není samoúčelný, protože nám otevírá cestu ke komparaci s dalším a jedinečným pramenem, vzniklým jako podklad pro evidenci parcelace dvorového půdního fondu (vyhýbám se pojmu dvorový dominikál)¹⁸ v rámci tzv. raabizace: geometrickým měřením z let 1779–1781. Jeho přednost spočívá především v přesnosti měření, poněvadž ho prováděli zkoušení geometři. Měrnou jednotkou byly v prvotní fázi čtvereční sáhy, později ovšem převáděné kvůli dalšímu zpracování a subrepartici nově vyměřované feudální renty na dolnorakouské měřice.¹⁹ Všechny pozemky byly kromě vlastního změření také kartograficky vyjádřeny v podrobných mapách (není tím pádem znemožněna ani jeho revize prostřednictvím stabilního katastru).²⁰ Nesmírně zevrubně pojatý elaborát se vyrovnával s celou řadou důležitých problémů, které tereziánský katastr jen zmiňoval.²¹ Pro patřičnou kontextualitu uvedme, že čísla získaná geometrickými pracemi na přelomu 70. a 80. let 18. století se hromadně přejímala pro potřeby josefského katastru a sloužila tak svému účelu až do zavedení výsledků trigonometrického měření pro stabilní katastr. Vzhledem k relevanci a objektivitě čísel uvádím tentokrát rozlohu veškeré zemědělské půdy.

¹⁸ Pojem dvorový dominikál by stíral skutečnost, že k poplužním dvorům náležel i sehnáný rustikál. Jeho podíl v sušickém případě přitom nebyl nezanedbatelný.

¹⁹ Veškerá orná půda odpovídala poměru 1 měřice = 528 čtv. sáhů. U lesů byl zvolen poměr 1 měřice = 1584 čtv. sáhů a u neúrodné půdy („kopaniny, Gestripp, (Stein)bühl“) se 1 měřice dokonce srovnávala s 2112 čtv. sáhy. Jedině u pastvin se s ohledem na jejich bonitu používal hned několikrát poměr (528 čtv. sáhů, 1056 čtv. sáhů, 1584 čtv. sáhů či dokonce 2112 čtv. sáhů). Z těchto důvodů nešlo jednoduše mechanicky přepočítávat celkové hodnoty výměry půdy.

²⁰ Samostatnou pozornost raabizačním mapám naposledy věnovala MAREČKOVÁ, Jitka: *Soubor rukopisných map plzeňského panství v období raabizace koncem 18. století*. Historická geografie, 36, 2010, č. 2, s. 197–224.

²¹ Např. započítávání neúrodných polí na Ostré hoře, která se dlouhá léta pronajímala Dobříšským a která tedy musíme připočíst k 102 097 čtv. sáhů. Podle revizitace tereziánského katastru z roku 1734 měla výměru 27 výs. strychů, podle exaequatoria dominicale z roku 1749 30 výs. strychů, podle vyměření z let 1779–1781 celkem 39 251 čtv. sáhů (14,117 ha) a podle josefského katastru 42 878 čtv. sáhů.

Tab. 2: Rozloha dvorového dominikálu panství města Sušice podle sumáře dvorové půdy (na základě geometrického měření z let 1779–1782)

dvůr	pole	louky	zahrady	pastviny	celkem
Špitálský dvůr	141 349 čtv. sáhů 50,838 ha	69 281 čtv. sáhů 24,918 ha	2087 čtv. sáhů 0,750 ha	0	212 717 čtv. sáhů 76,506 ha
Malá Chmelná	81 854 čtv. sáhů 29,440 ha	48 863 čtv. sáhů 17,574 ha	1295 čtv. sáhů 0,466 ha	60 760 čtv. sáhů 21,853 ha	192 772 čtv. sáhů 69,333 ha
Rok	153 724 čtv. sáhů 55,290 ha	84 617 čtv. sáhů 30,434 ha	3877 čtv. sáhů 1,394 ha	57 600 čtv. sáhů 20,716 ha	299 718 čtv. sáhů 107,799 ha
Vrabcov	91 524 čtv. sáhů 32,918 ha	55 487 čtv. sáhů 19,957 ha	0	2483 čtv. sáhů 0,893 ha	149 494 čtv. sáhů 53,768 ha
Divišov	64 668 čtv. sáhů 23,259 ha	28 015 čtv. sáhů 10,076 ha	7325 čtv. sáhů 2,634 ha	6831 čtv. sáhů 2,457 ha	106 839 čtv. sáhů 38,426 ha
Červený dvůr	76 772 čtv. sáhů 27,612 ha	35 903 čtv. sáhů 12,913 ha	5642 čtv. sáhů 2,029 ha	18 735 čtv. sáhů 6,738 ha	137 052 čtv. sáhů 49,292 ha
Hartmanice	31 893 čtv. sáhů 11, 471 ha	28 058 čtv. sáhů 10,091 ha	33 čtv. sáhů 0,112 ha	832 čtv. sáhů 0,299 ha	60 816 čtv. sáhů 21,973 ha
Σ	641 784 čtv. sáhů 230,828 ha	350 224 čtv. sáhů 125,963 ha	20 259 čtv. sáhů 7,385 ha	147 241 čtv. sáhů 52,956 ha	1 159 408 čtv. sáhů 417,097 ha

Pramen: Státní okresní archiv Klatovy, Archiv města Sušice, sign. 357, „*Verzeichniss der sammentlichen herrschaftlichen Gründe, sowohl der vertheilten als beybehaltenen bey der königlichen Stadt Schüttenhofen*“.

Nicméně ani zde není nekritický přístup zcela na místě. Komparací dvou nejdůležitějších elaborátů raabizačního geometrického měření pozorujeme některé odchylky. Zatímco tabulka č. 2 shrnuje údaje sumáře, který vyjadřoval pozemky jednotlivých dvorů v původní podobě před raabizační parcelací, potom tabulka č. 3 vychází z rozpisu půdních přídelů jednotlivým novousedlíkům (nazývaným obvykle dominikalistě) a rustikalistům.

Tab. 3: Rozloha dvorového dominikálu panství města Sušice podle rozpisu přidělené rozparcelované dvorové půdy (na základě geometrického měření z let 1779–1782)

dvůr	pole	louky	zahrady	pastviny	celkem
Špitálský dvůr	141 348 čtv. sáhů 50,838 ha	65 858 čtv. sáhů 23,687 ha	2722 čtv. sáhů 0,979 ha	0	209 928 čtv. sáhů 75,505 ha
Malá Chmelná	79 735 čtv. sáhů 28,678 ha	50 970 čtv. sáhů 18,332 ha	1294 čtv. sáhů 0,466 ha	60 760 čtv. sáhů 21,853 ha	192 759 čtv. sáhů 69,330 ha
Rok	153 414 čtv. sáhů 55,178 ha	84 892 čtv. sáhů 30,533 ha	3873 čtv. sáhů 1,393 ha	57 600 čtv. sáhů 20,716 ha	299 779 čtv. sáhů 107,822 ha
Vrabcov	91 524 čtv. sáhů 32,918 ha	55 485 čtv. sáhů 19,957 ha	0	2483 čtv. sáhů 0,893 ha	149 492 čtv. sáhů 53,768 ha
Divišov	64 655 čtv. sáhů 23,254 ha	27 716 čtv. sáhů 9,969 ha	7621 čtv. sáhů 2,741 ha	6831 čtv. sáhů 2,457 ha	106 823 čtv. sáhů 38,426 ha
Červený dvůr	76 764 čtv. sáhů 27,610 ha	35 899 čtv. sáhů 12,912 ha	5641 čtv. sáhů 2,029 ha	18 735 čtv. sáhů 6,738 ha	137 039 čtv. sáhů 49,289 ha
Hartmanice	31 893 čtv. sáhů 11, 471 ha	28 056 čtv. sáhů 10,091 ha	33 čtv. sáhů 0,112 ha	832 čtv. sáhů 0,299 ha	60 814 čtv. sáhů 21,973 ha
Σ	639 333 čtv. sáhů 229,947 ha	348 876 čtv. sáhů 125,480 ha	21 184 čtv. sáhů 7,720 ha	147 241 čtv. sáhů 52,957 ha	1 156 634 čtv. sáhů 416,006 ha

Pramen: Státní okresní archiv Klatovy, Archiv města Sušice, sign. 359, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften.*“

I pokud bychom připustili změny způsobené přechodem některých pozemků v rámci jejich způsobu využití, musela by se alespoň v celkových součtech shodovat. Význam hektarové odchylky jistě nemusíme přeceňovat, avšak na druhou stranu je varovným signálem, že ani i v tomto případě není bedlivosti nazbyt. Je spíše na místě ptát se po způsobu vyhotovení obou elaborátů. Geometři dorazili na sušické panství až v průběhu roku 1779, tj. v momentu, kdy již původní pozemky byly rozparcelovány (anebo přinejmenším alespoň většina z nich). Dojít k číslům, která uvádí tabulka č. 2, tedy mohli jedině zaměřením rozparcelovaných pozemků a rekonstrukcí původního stavu.

Podstatně výraznější odlišnosti vyplouvají na povrch při konfrontaci čtyř řad čísel tereziánského katastru a soupisu z roku 1740 s raabizačním geometrickým měřením. Zatímco u některých dvorů jsou hodnoty víceméně stabilní anebo se alespoň pohybují v intervalech vysvětlitelných nepřesností měření (Špitálský dvůr, Divišov, Vrabcov), zjišťujeme u ostatních dosti podstatné odchylky. Příčiny takových rozdílů lze spíše jen tušit. Musíme si být předně vědomi limitů, kterými jsou zatíženy přepočty z výsevkových na plošné strychy, a s tím spojených problémů kolem hustoty setby.²² Vyloučit nemůžeme ani změny v konkrétním využívání půdy (např. orná půda mezi luka) anebo okolnost, že některá půda se dočasně propachtovala a tudíž se nezapočítávala.²³ Nemuselo se jednat jen o jednotlivé pozemky, ale i o celé dvory. Vyjímaje specifickou situaci kolem celoplošně zaváděné arendy městského obecního hospodářství dle nařízení Marie Terezie z roku 1752, šlo o krátkodobý pacht poplužního dvora Hartmanice v podstatě po celou třetí čtvrtinu 18. století z důvodu jeho nízké výnosnosti. Doklady, byť izolované, jsou ovšem i o pronájmech dalších dvorů.

Následkem shora uvedených důvodů se odlišují i celkové hodnoty dvorové půdy. Na tomto místě je užitečné zdůraznit, že když jsme ignorovali variabilitu poměrů mezi výsevkovým a plošným strychem a strychy rovnou násobili v poměru 1:1 jednotně 792 čtv. sáhy (varianta 1), dostali jsme se k hodnotám 250,8 ha (1740) a 244,25 ha (1756), které se již podstatně přibližují raabizačnímu měření. V každém případě je bez diskuse, že orná půda sušických poplužních dvorů oscilovala kolem půl třetího sta hektarů, takže

²² MAUR, Eduard.: *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách. Prameny a studie*, 33. Praha 1989, s. 27. V první polovině 18. století se pole ani pro potřeby vyjádření jejich „arey“ ještě nepřeměřovala a spoléhalo se pouze na odhad.

²³ Sušická vrchnost kupř. dlouhodobě pronajímala neúrodné polnosti na Ostré hoře dobršínským sedlákům a podruhům. Dobrá dokumentovatelnost v tomto případě však dovolila s takovou eventualitou počítat, takže uvedená čísla ornou půdou na Ostré hoře zahrnují.

čistě mechanicky vyjádřeno, jeden dvůr hospodařil v průměru na 35 hektarech orné půdy. Je rovněž žádoucí povšimnout si okolnosti, že hodnoty exaequatoria dominicale jsou vyšší než údaje pramene místní provenience pro potřeby samotné vrchnosti, takže by tu rozhodně neplatil axiom o záměrně zkreslovaných údajích ze strany vrchnostenských úředníků, zaručujících svou objektivitu přísahami. Krátký exkurz do rozsahu dvorového hospodaření města Sušice současně naznačuje, jakým limitům a jaké relativitě podléhají číselné údaje jak tereziánského katastru jako takového, tak i jeho moderní „edice“. Vědomi si omezení sumáře tereziánského katastru, lze si jen domýšlet, jak významně by podrobnější analýza ad fontes ovlivnila naše představy o rozsahu a formě podstatně rozsáhlejších dvorových soustav u měst, která svůj velkostatek budovala nerušeně od pozdního středověku a nebyla zbržděna konfiskacemi (Kutná Hora, České Budějovice, Most).

RESUMÉ

*NĚKOLIK POZNÁMEK K ROZSAHU VRCHNOSTENSKÉHO HOSPODAŘENÍ
ČESKÝCH KRÁLOVSKÝCH MĚST V 18. STOLETÍ A MOŽNOSTEM JEHO STUDIA
(SUŠICKÝ PŘÍKLAD)*

Příspěvek se pokouší analyzovat jeden vybraný problém z široké a českou historiografií jen velmi málo bádané tematiky městského vrchnostenského hospodaření v raném novověku. Různorodost dochovaného písemného materiálu jednotlivých měst brání porovnávat situaci v jediném časovém horizontu. Tuto potíž odstraňuje až tzv. tereziánský katastr z let 1713–1756, jenž je od šedesátých let minulého století zpřístupněn obsáhlou edicí-sumářem. Její používání však je problematizováno a také autor na příkladu královského města Sušice (Schüttenhofen) v jihozápadních Čechách dospívá k závěru, že údaje v sumáři nemusejí zdaleka odpovídat historické skutečnosti. Město Sušice mělo v průběhu 18. století celkem sedm poplužních dvorů, zatímco sumář zaznamenává tři. Rozdíly nastávají i ve výměře dvorové půdy, v číselných hodnotách se liší údaje jak na místní úrovni (popis sušických dvorů z roku 1740), tak jednotlivé elaboráty tereziánského katastru (dominikální fase, exaequatorium dominicale). Shromážděním všech známých hodnot lze dospět k závěru, že celkový rozsah dvorového půdního fondu se u Sušice pohyboval od 250 do 300 hektarů a že na jeden dvůr vycházela průměrná rozloha 35 až 42 hektarů (tj. zhruba 100 až 120 strychů). Ve srovnání s jinými městskými velkostatky tedy Sušice byla co do počtu dvorů v podstatě průměrná až nadprůměrná, avšak rozlohou půdy připadající na jeden dvůr se dostávala podstatně níže (např. Plzeň disponovala 409 strychy).

Klíčová slova: velkostatek, královská města, Sušice, poplužní dvory, agrární dějiny

SUMMARY

*SOME OBSERVATIONS ON SEIGNORIAL ECONOMY
OF BOHEMIAN ROYAL TOWNS IN THE EIGHTEENTH CENTURY
AND ITS STUDY OPPORTUNITIES (THE CASE OF SUŠICE)*

The article deals with the analysis of one selected problem from a broad range of topics concerning royal seignorial economy in Early Modern period, the issue only rarely discussed in the Czech historiography. The variety of

preserved written sources of individual towns does not allow to compare the situation in a concrete time period. Such a difficulty was eliminated only by so-called Theresian land register (1713–1756), which has been available via the wide edition – summary since 1960s. However, its usage is rather problematic so that through the case of the royal town Sušice (Schüttenhofen) in south-western Bohemia, the author comes to the conclusion that data in summaries do not have to correspond to historical reality. The town of Sušice owned seven meyerhofs during the course of the 18th century, whereas the summary records only three of them. Another differences might be found yard's land area, figures vary at a local level (a description of yards belonging to Sušice from the year 1740) as well as in individual parts of Theresian land registry (dominical property – *fase*, *exaequatorium dominicale*). Based on collected data, it may be stated that the total land area of yards owned by Sušice ranged from 250 to 300 hectares and one yard has an average size between 35 and 42 hectares (i.e. approximately 100 or 120 strychů). In comparison with other borough landed estates, it might be concluded that Sušice owned average number of yards (or little bit more), however the town had much less land area belonging to one yard (e.g. Pilsen disposed of 409 strychů).

Keywords: Borough landed estate, royal cities, Sušice, meyerhof, agrarian history

Translated by Mgr. Hana Ferencová, Ph.D.

PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.
Katedra historických věd
Fakulty filozofické
Západočeská univerzita v Plzni
Sedláčkova 38
306 14 Plzeň
Česká republika
e-mail:jan.lhotak@seznam.cz